

- Радянська Буковина. – 1966. – № 254 (6149).
39. Мушкетик Ю. М. Про деякі питання з історії журнальної публікації «Людей зі страху». Записано 17. 09. 2013 р. // Архів автора статті.
 40. Не вмирає душа наша, не вмирає воля: Нотес громадського обговорення роману «Сторонець» Р. Андріяшика, 08 груд. 1997 р., Будинок письменників України // Літературна Україна. – 1997. – 05 лютого.
 41. Руденко В. Прокіп Повсюда повертається: Про роман «Спадок віку» Р. Андріяшика // Вітчизна. – 1966. – № 10. – С. 201–203.
 42. Рябий М. О. Лист до Р. Андріяшика від 04. 05. 1967 р. // ЦДАМЛМ України. – Ф. 917. – Оп. 1. – Од. зб. № 40. – Арк. 1–4.
 43. Слабошпицький М. Ф. Подолання страху і пошук надії: Проза Романа Андріяшика // Дивослово. – 2003. – № 10. – С. 5–7.
 44. Тарнашинська Л. Б. Думна дорога Романа Андріяшика: післяслово до творчого вечора // Літературна Україна. – 1997. – 18 грудня.
 45. Тематичний план випуску літератури видавництва «Молодь» на 1966 рік // ЦДАМЛМ України. – Ф. 1100. – Оп. 1. – Од. зб. № 822. – Арк. 22–23.
 46. Тищенко І. Ю. Проблема «втраченої» людини в творчості Романа Андріяшика: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. – К., 2011. – 18 с.
 47. Федорів Р. М. Лист до Р. Андріяшика від 06. 02. 1968 р. // ЦДАМЛМ України. – Ф. 917. – Оп. 1. – Од. зб. № 60. – Арк. 1.
 48. Чендей І. М. Роман о доле народной: Про роман Р. Андріяшика «Люди зі страху» (К., 1966) // Дружба народів. – 1967. – № 8. – С. 270–272.
 49. Чендей І. М. Листи до Івана Денисюка // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія; Соціальні комунікації. – Вип. 1 (29). – Ужгород, 2013. – С. 311–356.
 50. Читачі обговорюють журнал: Ред. замітка // Дніпро. – 1966. – № 8. – С. 158.
 51. Шатилов М. Подоланий страх: Роздуми над прочитаним: Про роман «Люди зі страху» Р. Андріяшика // Прапор. – 1968. – № 5. – С. 56–58.
 52. Шатилов Н. Приодоленный страх: Рец. на рос. пер. «Людей зі страху» в журн. «Дружба народів». – 1968. – № 8–9 // Литературная газета. – 1969. – 22 января. – С. 4.

Г. В. Буткова

ОБРАЗНА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ «СВОБОДА» У ФОЛЬКЛОРНОМУ ДИСКУРСІ

Мовознавчі дослідження останніх років засвідчують «докорінну зміну базисної науково-лінгвістичної та гуманітарної парадигми, коли системно-структурна парадигма поступилася місцем парадигмі антропоцентричній, функціональній, яка повернула людині статус «міри всіх речей» та поставила її у центр Світобудови [7]. Німецький філософ К. Вульф веде мову про «антропологічний поворот» у гуманітарних і соціальних, культурологічних і природничих науках [5, с. 3]. Антропологічний дискурс науки, за словами польського вченого Р. Нича, зумовлений також «інтересом до позаформально-структурних вимірів тексту і загалом літератури» [17, с. 7].

У сучасній лінгвістиці відбувається помітний «антропологічний зсув». Її фактом стає переміщення дослідницького інтересу з іманентної структури мови на умови її використання. Пожвавлення уваги мовознавців до комунікативної

прагматики призвів до розміщення акцентів на динамічному вивченні використання мовних та парамовних засобів, які реалізують індивідуально-особистісний, інтенціональний (потреби, мотиви і цілі) та ситуативний аспекти повідомлення. Студіювання специфіки комунікативної поведінки в різних соціальних сферах є одним із домінантних напрямків досліджень у таких гуманітарних дисциплінах, як соціолінгвістика, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, прагмалінгвістика, психолінгвістика.

Аналізу проблем породження, функціонування, сприйняття дискурсу з урахуванням антропоцентричного спрямування лінгвістичної науки присвячена значна кількість наукових розвідок таких відомих лінгвістів, як Н. Арутюнова, М. Бахтін, І. Бехта, Е. Бенвеніст, А. Вежбицька, Т. Ван Дейк, В. Дем'янков, С. Жаботинська, В. Карасик, Ю. Караулов, М. Полужин, Г. Почепцов, Дж. Серль, І. Шевченко, Є. Шейгал, Д. Шифрін та ін. [2]. Ці та інші праці підтверджують сталий інтерес науковців до проблеми концептуального аналізу лексики національної картини світу, пов'язаного зі зміною наукової парадигми гуманітарного знання, що й зумовило перегляд традиційного логічного змісту концепту, зокрема, його психологізацію.

Як відомо, мова в усі часи була найяскравішою ідентифікуючою характеристикою етносу. Універсальні та національно-марковані концепти розглядаються як важливі складові картин світу різних етносів. Тому й закономірно, що сучасні лінгвістичні дослідження характеризуються багатьма розвідками, які вивчають структурно-семантичні особливості фольклорних текстів, котрі об'єктивуються виходом мовної картини світу в теорію мовленнєвої діяльності, за межі семіотики, фольклору та фразеології. Це дає змогу проявити універсальні ознаки та специфічні риси мови того чи того народу.

Буттєвою особливістю української нації була й залишається свобода. Ця риса увиразнює національний тип екзистування. Невипадково в українській літературно-мистецькій традиції українець та українці, за слушними спостереженнями П. Іванишина, існують як «сутнісно вільні суцї: «козаки», «лицарські сини» Т. Шевченка, внуки чумаків, правнуки січовиків, воїни УНР Є. Маланюка чи козацькі нащадки – «вільні люди вільної землі» – Л. Костенко» [11, с. 248]. Свобода вкрай важлива і на індивідуально-побутовому, й на колективно-історичному рівнях людського співбуття. В силу тривалого колоніального становища сформувалася українська нація, що стала «пастирем» власного буття, яка екзистує (існує), повернувшись обличчям до власної органічної природи, осягає власну свободу як «суть істини». Свобода і окремої людини, й народу в цілому увиразнюється через розуміння того, що вона безпосередньо пов'язана з істиною. З цього погляду вона постає не лише як можливість щось не виконати чи готовність виконати необхідне, а насамперед як суть істини, що володіє людиною і робить її «екзистентною» (історичною). Саме в такому смисловому полі й функціонує тема свободи в українському фольклорі, в якому концепт «свобода» має історико-національний характер, трактується як «сутнісно доля народу» [1, с. 99].

Концепт «свобода» є репрезентантом культурних, етнічних знань людини про світ. Його інтерпретація відкриває нові можливості для глибшого розуміння ментальності українського народу. Особливості мовного вираження окремих концептів вивчали С. А. Аскольдов, А. П. Бабушкін, С. Г. Воркачов [4], В. І. Кононенко [15], Д. С. Лихачов [16] та ін. Однак концепт «свобода» поки не отримав належного лінгвістичного висвітлення, незважаючи на вагомий корпус наукових праць, об'єктом дослідження яких є концепт і концептосфера того чи того художнього тексту (мовної картини світу в цілому).

Мета статті – розкрити семантику концепту «свобода» як лінгвокультурного поняття, проаналізувати його значення та визначити особливості мовного вираження у фольклорних текстах, зокрема в українських народних казках. Для реалізації поставленої мети необхідно розв'язати такі основні завдання: а) визначити ієрархічний статус концепту в концептуальній картині світу; б) охарактеризувати семантику мовних одиниць, що репрезентують концепт «свобода» у фольклорних текстах; г) проаналізувати синонімічні та опозиційні відношення мовних одиниць, пов'язаних із аналізованим концептом на матеріалі народних казок.

Концепт «свобода» є складним ментальним утворенням, має загальнокультурні та культурно-специфічні (етноспецифічні і соціоспецифічні) характеристики в лінгвокультурах, а також відзначається специфікою в межах побутового та філософського дискурсу. У філософії проблема свободи – одна з важливих і складних проблем, вона хвилювала мислителів протягом багатовікової історії людства. Кожна філософська школа, як, власне, й кожен окремий вчений, має своє специфічне розуміння поняття «свобода». Можна сказати, що це глобальна людська проблема, свого роду загадка, яку намагаються розгадати цілі покоління людського суспільства. Саме поняття свободи укладає в собі іноді найнесподіваніший зміст, це поняття дуже багатогранне, історично мінливе і суперечливе. Аристотель проводить відмінність між справді вільною і самостійною людиною і людиною, яка від природи володіє рабською ментальністю. Він вважає як рабів, так і дружин нижче вільних грецьких чоловіків. Аристотель вважав, що люди, які опинилися в рабстві, є рабами за природою. «Раб за природою – той, хто може належати іншому [...] і хто причетний до розуму в такій мірі, що здатний розуміти його накази, але сам розуму не має» [3, с. 6].

Концепт «свобода» в українському гуманітарному дискурсі відрізняється від багатьох «одиначних» концептів тим, що має смислову пару – «воля». Щільний змістовний зв'язок компонентів таких пар і водночас їх відмінність відображають особливості української ментальності, для якої типовий психологічний тип особистості виключає поняття «рабство» і пов'язаний із здатністю «здійснювати свідому організацію і регуляцію своєї діяльності та поведінки, спрямовану на подолання труднощів при досягненні мети» [19, с. 71]. Тому-то цей концепт був і залишається одним із «найбільш полісемантичних поетичних образів української лірики» [14, с. 94]. Аналогічне можна сказати про функціонування смислової пари *воля / неволя*

(*свобода / несвобода*) й у фольклорних текстах, у яких переважно дієслівне уявлення концепту здійснюється за допомогою таких груп дієслів: дієслова *здобуття* свободи; дієслова *наділення* свободою; дієслова *втрати* свободи; дієслова *позбавлення* волі.

Оскільки концепт «свобода» є бінарним концептом, то його варто, гадаємо, розглядати не тільки в плані набуття свободи, але й дій, що призводять до позбавлення волі. При цьому слід враховувати, що означений концепт актуалізується в ситуаціях переходу від свободи до несвободи або за наявності в людини усвідомленого бажання такого переходу. Це пов'язано з тим, що в українській ментальності поняття «свобода» безпосередньо пов'язане з екзистенційним концептом «вибір». Свого часу Г. Сковорода, здійснивши «антропологічний поворот у філософії» (М. Попович), розглядав його як «вільний вибір незалежним людським індивідом своєї долі» [18, с. 3].

Відповідно до кантівського визначення етики й естетики, свободу як волю можемо підвести під категорію етичного, а свободу як почуття – під категорію естетичного. Отже, постають два джерела цінностей – свобода етична та свобода естетична. І саме «проблема вибору» є основним проявом різниці поміж ними (Л. Демська). Таким чином, якщо мова йде про свободу естетичну, яку Кант називає сферою вільного вибору, а джерелом її є почуття, то вибір відбувається поміж душею та розумом. Якщо ж мова стосується свободи етичної, за Кантом сферою природи вибору необхідності, де джерелом її є воля – то вибір відбувається у межах морального закону, – тобто інтелектуалізований вільний вибір добра чи зла. Безперечно, що свобода естетична є значно складніша, ніж свобода фізична. Адже конфлікти цієї свободи розглядатимуться не тільки у рамках вибору поміж свободою та рабством, а й площині системи цінностей. Більше того, конфлікти базуватимуться властиво на протиставленні систем цінностей кожного індивіда, у яких існуватимуть цілковито протилежні розуміння свободи та вибору добра чи зла» [8, с. 55].

Саме в такому ракурсі функціонує концепт «свобода» у творах українського фольклору, оскільки його стрижневим тематичним вектором завжди була проблема гуманізму, текстуалізована бінарною опозицією Добро / Зло. Первісні уявлення про свободу знайшли широке відображення насамперед у мовній системі українських казок. Зміст текстових сегментів, що співвідноситься з народним осмисленням зазначеної правової константи, фіксує інформацію, що кореспондується з різними рівнями пізнання світу: рівнем ідентифікації самого явища та його номінаціями, рівнем ідентифікації почуттів, емоцій та оцінок, викликаних аналізованим явищем, а також рівнем встановлення зв'язків між уявленнями про свободу та реаліями, які співвідносяться з цими уявленнями. В тексті казки навіть за відсутності словесного маркера «свобода», може бути опосередковано представлене відповідне поняття, що має моральноціннісний вимір. Тож реципієнт, осмислюючи описову характеристику свободи, відчуває, а відтак розуміє, що йдеться про факти й умови вільного самовираження персонажа. Усвідомлення

ідеї свободи відбувається завдяки спеціальним індикаторам – мовним засобам, які сигналізують про поняття, вказують на нього та експлікують його. Індикатори можуть мати традиційні чи ситуативні форми й утілюватися в словах, словосполученнях, реченнях, сюжетних елементах, заголовках, сегментах композиції, засобах, що забезпечують когерентність тексту, а також у фрагментах, в яких взаємодіють смислові компоненти з різними оцінними та емоційними значеннями тощо.

Вербалізація уявлень про свободу, відтворена українськими народними казками, значною мірою пов'язана зі специфікою жанру. Усна традиційна творчість, як відомо, на відміну від інших видів мистецтв та форм збереження масової свідомості, була й залишається «органічним виразником ментальності, ідентифікації народу, а разом із мовою – фактором безперервності духовного розвитку, тягlosti культури. Саме у фольклорі потужно актуалізовано поняття ідеального образу людини» [12]. Казка, як і всі інші жанри фольклору «має «глибокий морально-етичний зміст» [20, с. 194]. Відтак саме такою семантикою наділені сегменти текстів, асоціативно пов'язані з поняттям «свобода»: *прямі*, що репрезентують інформацію на рівні слів із семою «свобода», і *непрямі*, які виражають культуроправові (моральноціннісні) смисли опосередковано.

В українських народних казках тісно пов'язані парадигми свободи й волі. Осмислення фізичної свободи подається тут через поняття «воля». «Повірів цар такому оповіданню і відпустив його на волю» [10, с. 36]. «Но тепер ти свободна [...] Но, дівко, і ти вільна» [13, с. 82]. «Не бійся ніч. Я вже ослобонив твоїх сестер» [13, с. 83]. Відсутність фізичної свободи інтерпретується тут, насамперед, як наслідок перебування в неволі: «– А я, – каже, – королівна, та мене цей дідок украв і в неволі держить» [6, с. 46]; «Благайте ви його через старих людей, чи не схоче він із змієм побитися, чи не визволить мене, бідну, з неволі» [6, с. 24].

Індексация волі як недосяжного або протилежного актуальному способу екзистенції вказує на усвідомлення героєм казки факту власної фізичної несвободи: «Уже і надію втратила на волю» [6, с. 170]; «Князівна взяла собі те на думку й думає, як би їй вісточку додому подати і на волю до батька дістатись?» [6, с. 23]. Стан неволі суб'єкт фольклорного наративу асоціює з обмеженням свободи, нівеляцією прав, запереченням самої можливості власного існування: «Дуже зраділа царівна, як побачила, що Іванко вбив змія і визволив її з неволі, бо вона була певна у тому, що вже ніколи не побачить ні батька, ні неньки і що їй весь вік тут гинути доведеться» [6, с. 335]; «...Коли ти не випустив би мене на волю, я залишився б вічним рабом, мої дочки залишилися б сиротами» [6, с. 239]. Опозиція воля / неволя вказує на протиставлення незалежної поведінки, що відповідає бажанням героя, примусовій, яка суперечить його інтересам: «– Здрастуй, хлопче-молодче! Чи по волі, чи по неволі мандруєш? А хлопець одказує: – Ей, конику-братику, не по волі, а по неволі» [6, с. 322].

Атрибутивними ознаками свободи як духовного феномену є вибір та відповідальність. Вибір у казках представлено усвідомленою перевагою того

варіанта поведінки, який узгоджується з пріоритетними ціннісними настановами суб'єкта сюжетної інтриги: «Дістався на розпутья, а там написана табличка: Підеш прямою дорогою – загинеш. Підеш наліво – не вернешся. Підеш направо – з'їсть Залізний вовк. Став Мишко та й думає: що діяти – вертатися додому чи іти на смерть? На жодній дорозі не вказано життя. Та лише додумався, що він піде третьою дорогою: «Якби ішов вовк, то дам йому коня, – коня з'їсть, а мене лишить». І взявся направо» [6, с. 103]. Казковий масив відтворює уявлення про вибір роду діяльності: «Хочу бути вояком!» [6, с. 76]; «Розійшлися сини в різні сторони, й кожний знайшов для себе службу» [6, с. 121]. Як зазначалося вище, здійснення вільного вибору супроводжується прийняттям на себе певної відповідальності. І таких прикладів зустрічаємо в казкових сюжетах чимало: «Царевич поклявся, що доти не заспокоїться, доки не знайде ліки, аби врятувати товариша» [6, с. 133]; «От і питається раз Котигорошко в батька, в матері: – Деся повинні бути в мене брати і сестра? – Е-е, – кажуть, – синку, була в тебе і сестра, і шестеро братів, та таке й таке їм трапилось. – Ну, – каже він, – піду їх шукати. Як же таки свою кров не визволити?» [6, с. 41].

Із концептом «свобода» в національній картині світу, репрезентованій українськими народними казками, міцно пов'язаний мотив жертвності. Його можна трактувати як проблему індивідуального чину та індивідуальної волі, призначення та вибору. Так, виявом відповідальності за такий вибір є самопожертва персонажів, зафіксована текстом казки «Про вірного товариша». Герой довідується, що молодому королевичеві та його дружині загрожує небезпека і приймає рішення не допустити їхньої смерті: «Я хоч і стану каменем, айбо розповім! – скрикнув товариш королевича [...] – Я не боюся смерті [...] Я помру, але своєму другові, із котрим ріс змалку, врятую життя...» [6, с. 130].

Смислова структура культуроправових уявлень українського народу про свободу (індивідуальну й колективну) представлена в казках різними позиціями героїв, а відтак відповідним семантичним спектром вербалізації. Зокрема, свобода виражається в здатності людини мати владу над своїми вчинками й у такий спосіб керувати долею: «– Хлопче, скажи, що тобі приснилося. Як не скажеш, накажу відрубати голову. – Відтинайте голову, а я не скажу!» [6, с. 147]; «– Бувай здорова, мамо, бо я оце маю лишити тебе та піду у світ!» [6, с. 331]. Знаками культуроправового та морально ціннісного осмислення свободи виступають вербальні фіксації фактів прийняття персонажами вольових рішень:

1) не відмовлятися від права надати допомогу й підтримку близькій людині: «– Благословіть нас, тату, підемо ми матері шукати. Цар знарядив їх і відпустив» [6, с. 173];

2) активно діяти всупереч небезпеці: «– Що у вас нового, мамко! – Недобрі, синку, новини. Нечиста сила занадилась до нас. Кожної ночі забирає одного вояка. Багато-багато людей забрала, а зараз черга дійшла до самого царя. – Піду я замість царя!» [6, с. 81];

3) ініціювати конфлікт із супротивником: «А змій йому й каже: – А що, Кириле? Прийшов битися чи миритися? – Де вже миритися? Битися з тобою, з іродом проклятим!» [6, с. 24];

4) змінити несприятливі обставини: «Так чоловік бідував з дурною жінкою, що вже йому й надокучило. А коли вже не знав, що чинити, далі терпіти не міг, зібрався у світ. Думає собі: «Піду, куди очі мене поведуть. Може, без мене жінка і нарозумиться!» І пішов» [21, с. 98];

5) сказати правду: «А хлопець, котрий визволив усіх трьох принцес, сміливо сказав: – Люди добрі, перед вами той, хто врятував життя трьом красним царівнам і відрубав голови трьом зміям» [6, с. 274];

6) діяти всупереч забороні: «Ой! Се не добре [...] Я обіцяв няньові, що не оженюся, доки не буде мир, і треба няня слухати, але хто знає, коли війні буде край!? Роки проходять, я старію, а за старого легеня дівчата не підуть!» Так подумав собі раз, удруге і вирішив, що чекати далі вже не годен, ожениться без батька» [6, с. 127];

7) протиставити власну волю інтересам інших суб'єктів: «– Ех, давайте, братця, втрьох битися з нею, бо сам я її не подужаю. Але ті два полякались і не хочуть битися – тікають» [6, с. 18];

8) сформулювати умови, важливі для реалізації певної дії: «– Чи підеш, Іване, в гості до Поганина? – Піду! – каже Іван. – Тільки дайте мені дванадцять таких парубків, як і я, щоб були всі одного росту, одного обличчя» [6, с. 209];

9) імперативне рішення: «...Іван-царевич пішов та їм наказав: – Ждїть, – каже, – або мене, або матері, хто-небудь вже з нас, а прийде» [6, с. 174];

10) визначити власну позицію і цільову настанову: «– Нащо його тягти? Нехай королівна нам дістанеться. Підтягнім його вгору та тоді й пустимо, – він упаде та й уб'ється» [6, с. 47];

11) віддати розпорядження, використавши забезпечену соціальним статусом владу: «Наказав цар своїм слугам притягнути міністра до берега» [6, с. 123].

Свобода виявляється в праві людини не здійснювати певні вчинки. У текстах казок згадана позиція представлена такими формами відмови:

1) як антиавторитарна настанова, викликана неспівпадінням позицій контрагентів: «– Я тобі добра хочу, – каже вірний товариш. Ти мене слухав і не шкодував. Дай слово, що ще одну пораду послухаш. – Ні! Як такі будуть поради, не можу тебе слухати...» [6, с. 131];

2) як результат осмислення перспектив саморозвитку: «– А тепер справимо весілля! Віддаю за тебе свою дочку! – Ні, зараз я іду по світу розуму набиратися, а весілля справимо потім, коли повернуся! – відповідає Іван» [6, с. 210];

3) відмова, вмотивована приватними вузько практичними інтересами конкретної особи: «– Продай нам її. – Ні, не продам, бо мені самому треба» [21, с. 150];

4) категорична відмова, яка засвідчує готовність суб'єкта відстоювати своє право на волевиявлення: «Я радше вмру, аніж буду жінкою кровожерливого

дикуна!..» [6, с. 139].

Казковий масив відтворює осмислення свободи як переходу від стану підкорення обставинам до стану змагання з ними. У казках представлено інтерпретацію свободи як здатності людини вільно визначати підстави своїх дій і відповідно реалізовувати себе: «Довго Іван-царевич побивався за жінкою, довго плакав гірко, розпитувався: що йому робити? Ніхто нічого не радив. От він узяв лучок срібний, набрав у торбинку хліба, тикви почепив через плече – пішов шукати» [6, с. 190].

Герої виявляють свободу через здатність діяти згідно з власними інтересами й цілями: «– Тату, позвольте мені повести нашого бичка на ярмарок та продати» [21, с. 80]. Волевиявлення суб'єкта казкового нарративу спирається на усвідомлене бажання діяти: «– Що мені з того, що я дома? Хочу великого світа видіти, хочу помандрувати» [6, с. 279]; «Жила-була там жінка, і мала вона сина. Син ріс сміливим, відважним [...] Коли хлопець виріс, сказав матері: – Піду в світ, хочу пізнати страх» [6, с. 80]. Декларація героєм власних можливостей є проявом його внутрішньої свободи: «– А я, – каже Бух Копитович, – можу стовп своїм кулаком розбити. Розсиплеться він на дрібен мак» [6, с. 61].

Когнітивно-семантичний простір свободи, відтвореної в казці, спирається на осмислені особистістю прагнення, бажання, потреби, інтереси тощо. Волевиявлення персонажа, зазвичай, вмотивовується свободою-потребою чи свободою-необхідністю. Свобода-потреба засвідчується прагненням героя діяти відповідно до своїх переконань: «Було в одного царя три сини – два розумних, а третій дурень. От прийшли вони до батька свого та й просять, щоб він відпустив їх поїздити по світу, подивитися на інші царства. Батько вислухав їх і каже: – Вибирайте собі коней з табунів, яких завгодно, і їдьте куди хочете» [6, с. 107]. Свобода-необхідність виявляється в неможливості відмовитися від вчинків, які суб'єкт дії вважає гідними: «Покинула дівчина волів пасти та й пішла по світу, шукаючи братів» [7, с. 178].

Свобода героя казки виявляється в праві підвищити матеріальний статус. Волевиявлення поліпшити якість життя постає з припущення такої можливості: «– Тату, пускай мене межі люди, може, щось зароблю, та й легше нам буде» [21, с. 199]. Усвідомлення свободи як запоруки перспективи діяти згідно з власними інтересами, дозволяє герою прогнозувати етапи зміцнення добробуту: «Я запряжу воли і піду у ліс, і там порубаю дров, продам, то й будуть гроші» [21, с. 161]; «От задумав чоловік розбагатіти. Вирішив купити маленьких бичків, вигодувати їх, продати і знов купити малих. За решту грошей зможе придбати шмат землі» [21, с. 75].

Отже, у казках фактична свобода представлена як антиавторитарна настанова суб'єкта, його здатність до вчинків і прийняття вольових рішень. Для героя казки ступінь свободи завжди пов'язаний з тими чи тими сферами права – особистою, соціальною, економічною, родинно-побутовою тощо. Свобода персонажа виявляється в його рішеннях щодо перспектив покращення власного життя, захисту чи набуття майна, збереження чи підвищення соціального

статусу, забезпечення належних умов існування для себе і своїх близьких. Мовними знаками реалізації концепту «свобода» в казковому дискурсі слугують іменники «свобода», «воля», «неволя»; прикметники «вільний», «невільний»; дієслова з семантикою можливості, бажання, прагнення, рішучості, готовності до дії; імперативні та заперечні конструкції. Перспективи дослідження порушеної у статті наукової проблеми пов'язуються з вивченням моральноціннісного потенціалу фольклорної константи «справедливість», що значною мірою текстуалізується концептом «свобода» та його інваріантами.

Список використаних джерел

1. Абаньяно Н. *Мудрость и Философия*. – СПб.: Алетейя, 2000. – 312 с.
2. Антропоцентричний підхід до вивчення мовних одиниць у когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-89717.html>.
3. Аристотель. *Сочинения*: В 4 т. – М.: Мысль, 1983. – 830 с.
4. Воркачев С. Г. Психология восприятия культурных концептов: счастье и юмор // Воркачев С. Г. *Счастье как лингвокультурный концепт*. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2004. – С. 169–180.
5. Вульф К. В. В. *Антропология: История, культура, философия*. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2008. – 280 с.
6. Геройко-фантастичні казки / Упорядник та автор вступної статті І. П. Березовський]. – К.: Дніпро, 1984. – 366 с.
7. Голубовська І. О. Перспективи розвитку зіставної лінгвокультурології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/3552/1/holubovska.pdf>.
8. Демська Л. Проблема внутрішньої свободи в драматургії Лесі Українки // *Слово і час*. – 1998. – № 9–10. – С. 54–57.
9. Демська-Будзуляк Л. *Драма свободи в модернізмі: Пророчі голоси Драматургії Лесі Українки: монографія*. – К.: Академвидав, 2009. – 184 с.
10. *Золота книга казок* / Упорядник та автор вступної статті Л. Ф. Дунаєвська. – К.: Веселка, 1990. – 431 с.
11. Іванишин П. В. *Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко: монографія*. – К.: Академвидав, 2008. – 392 с.
12. Ідеальний образ дівчини в українському фольклорі (за матеріалами народних паремій) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10769.html>.
13. *Калинова сопілка: Антологія української народної творчості / упорядкування, передмова, статті та примітки О. Ю. Бріциної, Г. В. Довженок, С. В. Мишанича*. – К.: Веселка, 1989. – 615 с.
14. Камінчук О. А. *Поетика української романтичної лірики: Проблеми просторової організації поетичного тексту*. – К.: ТОВ «ЛДЛ», 1998. – 160 с.
15. Кононенко В. І. *Українська лінгвокультурологія: монографія*. – К.: Вища школа, 2008. – 327 с.
16. Лихачев Д. С. *Концептосфера русского языка* // *Известия РАН*. –1993. –Т. 52. – № 1. – С. 5–15.
17. Нич Р. *Антропология літератури. Культурна теорія літератури. Поетика досвіду*. – Львів: Центр гуманітарних досліджень; К.: Смолоскип, 2007. – 64 с.
18. Попович М. В. *Григорій Сковорода: філософія свободи*. – К.: Майстерня Білецьких, 2008. – 256 с.
19. *Психологічна енциклопедія / Автор-упор. О. М. Степанов*. – К.: Академвидав, 2006. –

424 с.

20. Руснак І. Є. Український фольклор: навчальний посібник. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 304 с.
21. Соціально-побутова казка / Упорядник та автор вступної статті О. Ю. Бріцина. – К.: Дніпро, 1987. – 282 с.

Г. Б. Райбедюк

УКРАЇНСЬКЕ ШІСТДЕСЯТНИЦТВО: ІНТЕРПРЕТАЦІЙНЕ ПОЛЕ ДИСКУРСУ

Історія світової культури розвивається упродовж віків за специфічними законами естетики. Її неперервність у багатьох ключових моментах забезпечує еволюцію «без лакун і спотворень» (М. Коцюбинська). Українській же літературі повсякчас доводиться переживати схему «зруб-парости», «знищення-відродження» (Ю. Лавріненко). Міркуючи над цими проблемами, Л. Костенко у статті про Лесю Українку «Геній в умовах заблокованої культури» ставить закономірне питання: «Чому у поневолених народів є основоположники, борці, мученики, але менше авангардистських течій?». І дає прозору відповідь: «Тому що авангардисти б'ють шибки. А тут треба ламати ґрати» [21, с. 5]. Безнастанне вставання з колін, відродження, подібно до птаха Фенікса, із тотального попелища, систематичні нелегкі потуги повернути, утвердити й продовжити втрачені надбання – це той реальний шлях національної культури, який В. Стус афористично сформулював як «раптових спроб зазубрені шпилі» [39, с. 96].

Одним із таких потужних «паростів» стало унікальне явище українського культурно-мистецького та суспільно-політичного життя – шістдесятництво. Його представники (В. Симоненко, Л. Костенко, І. Драч, Д. Павличко, М. Вінграновський, Вал. Шевчук, Гр. Тютюнник, Г. Кочур, А. Горська, С. Параджанов, І. Миколайчук та ін.) стали духовними подвижниками, лицарями культури, ревними захисниками загальнолюдських і національних інтересів, що й піднесло їх на високий щабель сприйняття і поцінування. Сповідувані ними ідеали, реалізовані у творчості й практичному житті, стали докором тим, хто «свою іскру Божу послідовно глушив марнослів'ям кон'юнктури» [4, с. 184].

Завдання шістдесятників з позицій абсолюту, за словами М. Коцюбинської, «були вельми скромними. Вони по суті обстоювали право здорового глузду, повернення словам і поняттям їхнього питомого смислу, можливість говорити правду про очевидне, про те, що король, вбрання якого підносять до небес, насправді голий, а зневажена замурзана Попелюшка – прекрасна. Що не можна любити людство, зневажаючи власну матір [...] Не можна будувати культуру, не знаючи її в усьому багатстві, без лакун і спотворень. Не можна мислити й творити в атмосфері незліченних табу. І ще і ще такі ж абеткові істини...» [22, с. 7]. Як на теперішній погляд, за цілком слушними міркуваннями В. Іванисенка, нічого неприродного («революційного») для літератури в